

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ І МЕТОДИК ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему

**ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЧНОЇ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ**

Виконала
здобувачка ступеня вищої освіти
«магістр»
спеціальності 013 Початкова освіта
Вікторія АБРАМОВИЧ

Керівник:
**кандидат педагогічних наук, доцент
Тетяна КОСТОЛОВИЧ**

Рецензент:
д.пед.н., проф. кафедри теорії і методики
початкової освіти Волинського
національного університету
імені Лесі Українки
Валентина ВІТЮК;
к.пед.н., доц. кафедри педагогіки
початкової, інклюзивної та вищої освіти
РДГУ
Олена БОРОВЕЦЬ

Рівне – 2025 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЧНОЇ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	8
1.1. Сутнісні характеристики базових понять дослідження	8
1.2. Основні принципи формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів	17
1.3. Методи, прийоми та засоби навчання лексикології і фразеології	26
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЧНОЇ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	38
2.1. Вихідні положення експериментального дослідження	38
2.2. Організація і проведення експериментально-дослідного навчання за розробленою методикою	46
2.3. Аналіз ефективності проведеної роботи	57
Висновки до другого розділу	63
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна освіта висуває високі вимоги до професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Одним із ключових компонентів цієї компетентності – володіння високим рівнем професійного мовлення, що передбачає правильне та доцільне використання лексичних і фразеологічних одиниць. Лексикологічна компетентність забезпечує точне й адекватне застосування словникового запасу, а фразеологічна – уміння користуватися стійкими мовними виразами для надання мовленню виразності, образності й емоційної насиченості.

Формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей є невід’ємною умовою ефективної педагогічної діяльності, оскільки правильний добір слів і мовних висловів впливає на якість освітнього процесу, розвиток мовленнєвих умінь учнів, їхню комунікативну активність й створення продуктивного освітнього середовища. Забезпеченню цьому сприяють положення законодавчих та нормативних документів, серед яких Закон України «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта України: XXI століття», Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, а також Державні стандарти початкової, базової та повної середньої освіти, які визначають вимоги до рівня професійної та мовної компетентності педагогів [28, 41, 42].

Упродовж останніх десятиліть проблеми формування професійної мовної компетентності майбутніх учителів початкових класів активно досліджуються вітчизняними науковцями (І. Каркіч, М. Хом’як, Н. Гудима, М. Пентилюк, Т. Окуневич, В. Бондар, А. Богуш, І. Лернер, А. Кузьмінський, О. Караман, С. Караман, О. Копусь). Вони розглядають питання розвитку словникового запасу, опанування фразеологічних одиниць, ефективного використання лексико-фразеологічного матеріалу в освітньому процесі та вплив мовних компетентностей на рівень педагогічного спілкування, комунікативну активність учнів і якість освітнього процесу.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні активно створюються авторські навчальні програми, підручники, посібники та словники, що сприяють системному вивченню лексико-фразеологічного матеріалу та упорядкуванню термінології (Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Дорошенко, І. Дроздова, В. Загороднова, К. Климова, О. Любашенко, Т. Симоненко, І. Хом'як, С. Яворська).

У контексті оновлення змісту освіти особливої актуальності набуває вдосконалення методики формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів. Нові державні стандарти спрямовують педагогів на розвиток високої мовної культури, збереження національної мовної спадщини та усвідомлення цінності українського слова. Тому важливим завданням професійної підготовки майбутніх педагогів є формування ґрунтовних знань із лексикології та фразеології, розвиток умінь свідомо й творчо використовувати мовні засоби у професійному мовленні. Саме системна робота в цьому напрямі забезпечує високий рівень комунікативної компетентності студентів і створює надійну основу для їхньої успішної педагогічної діяльності.

Водночас, попри наявність значної кількості наукових досліджень, проблема формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів залишається недостатньо вивченою. Більшість праць зосереджуються на окремих теоретичних аспектах або питаннях збагачення словникового запасу, тоді як бракує цілісних методичних підходів, що інтегрували б лексикологічні й фразеологічні знання у практичну підготовку студентів та враховували сучасні освітні вимоги.

Недостатня розробленість цієї проблеми в українській лінгводидактиці й обумовила вибір теми кваліфікаційної роботи: «Формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів».

Мета дослідження – розробити й обґрунтувати доцільність застосування експериментальної методики з формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей у закладі вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність базових понять дослідження.
2. Визначити оптимальні принципи, методи та прийоми, спрямовані на формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів.
3. Визначити критерії та рівні сформованості лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.
4. Експериментально перевірити доцільність застосування експериментальної методики з формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Об'єкт дослідження – процес навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – методика формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дослідження використано такі **методи дослідження**:

1) *теоретичні* – аналіз психолінгвістичної та лінгводидактичної літератури, освітніх документів, програм і підручників; узагальнення наукових підходів до формування мовних компетентностей;

2) *емпіричні* – спостереження, опитування, тестування студентів, бесіди з викладачами, анкетування та педагогічний експеримент для оцінки ефективності запропонованої методики;

3) *статистичні* – кількісний та якісний аналіз експериментальних даних, порівняння результатів до та після експерименту для перевірки ефективності методики.

Практичне значення дослідження. Результати можуть бути використані в освітній діяльності вчителів початкових класів під час вивчення мовознавчих дисциплін, зокрема під час формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей учнів. Матеріали дослідження придатні як теоретико-практичний ресурс для підготовки студентів у закладах вищої освіти та під час

написання кваліфікаційних робіт, а також для вдосконалення методики навчання української мови.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювались на звітній науковій конференції викладачів і студентів РДГУ (травень 2025 року) та засіданні кафедри теорії і методик початкової освіти (травень 2025 р., листопад 2025 р.).

Взяла участь у V Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Нова українська школа в дії: Актуальні проблеми методик навчання та стратегії розвитку» (Рівне: РДГУ, 14 травня 2025 р), Науково-практичній конференції науковців та студентів з міжнародною участю «Молодь і освіта в умовах викликів XXI століття» (Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 19 травня 2025 р.), I Регіональній науково-практичній конференції «Сучасний освітній простір: актуальні питання теорії та практики» Чортків: Чортківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Олександра Барвінського, 20 травня 2025 р.), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Освіта і виховання в інформаційному суспільстві в умовах воєнного та повоєнного часу» (Рівне: РДГУ, 13-14 листопада 2025 р).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 2 одноосібних публікаціях (тезах).

1. Абрамович В. Сутність лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів (тези). *Актуальні проблеми та стратегії розвитку початкової освіти*: матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Рівне, 14 травня 2025 року). Рівне: РДГУ, 2025. С. 127–128.

2. Абрамович Вікторія, Костолович Тетяна. Формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (тези). *Професійний розвиток педагога*: збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної е-конференції «Освіта і виховання в інформаційному суспільстві в умовах

воєнного та повоєнного стану», м. Рівне, 13–14 листопада 2025 р. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2025. С. 3–6.

Структура й обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 73 найменування, додатків. Повний обсяг роботи становить 84 сторінки (із них 68 сторінок основного тексту). Текстову частину проілюстровано 3 таблицями.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових досліджень дав змогу уточнити зміст основних понять, що становлять теоретичну основу роботи, зокрема «лексикологія», «фразеологія», «компетенція», «компетентність», «лексикологічна компетентність», «фразеологічна компетентність» і «лексикологічна та фразеологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів».

Уточнення цих понять дозволило здійснити глибший аналіз теоретичних засад української лінгводидактики в контексті сучасних освітніх тенденцій та виокремити провідні положення для розроблення принципів навчання. Частина з них ґрунтується на загальнодидактичних принципах, спільних для всіх дисциплін педагогічного закладу, узгоджується з психологічними основами навчання та спрямована на активізацію пізнавальної діяльності студентів. Інша частина базується на лінгводидактичних і специфічних принципах навчання мовознавчих дисциплін, що враховують особливості формування мовної, мовленнєвої, комунікативної та професійної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Принципи навчання розглядаються як вихідні положення, що визначають систему методів, прийомів і технологій із чітко окресленими цілями, завданнями та умовами реалізації освітнього процесу. Окрім традиційних принципів, доцільним є використання специфічних принципів формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей, а саме: розвитку стійкої мотивації до вивчення української мови; застосування лексичного аналізу художніх текстів; активного введення лексем і фразеологізмів у мовлення; реалізації міжпредметних зв'язків; урахування семантичних і культурних особливостей фразеологічних одиниць; проєктування методики з урахуванням соціокультурного контексту.

Комплексне використання зазначених принципів разом із методами (пояснення, бесіда, дискусія, кейс-аналіз, проблемне та проєктне навчання), прийомами (лексико-фразеологічний аналіз текстів, складання тематичних словників, інтерактивні вправи, рольові ігри, асоціативні завдання) та засобами

навчання (підручники, художні тексти, мультимедійні ресурси, електронні словники, інтерактивні платформи) сприяє розвитку пізнавальної активності студентів, формуванню дослідницьких умінь і практичних навичок, що забезпечують цілісне оволодіння лексикологічною та фразеологічною компетентностями.

Проведений теоретичний аналіз проблеми дав змогу визначити методичні засади навчання лексикології та фразеології, обґрунтувати напрями формування професійно-мовних компетентностей майбутніх учителів початкових класів і створити підґрунтя для експериментальної перевірки ефективності запропонованої методики.

Педагогічний експеримент із формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів проходив у кілька етапів.

Перший етап – констатувальний – був спрямований на визначення реального рівня сформованості лексикологічних і фразеологічних знань, умінь і навичок студентів. Для цього проводилося анкетування студентів з метою з'ясування їхніх знань, досвіду використання лексичних і фразеологічних одиниць у мовленні, мотивації до вивчення дисципліни та самооцінки власних компетентностей. Також здійснювалося анкетування викладачів, що дозволило узагальнити їхній науково-методичний досвід і педагогічні підходи до навчання лексикології та фразеології. Крім того, на цьому етапі проводилася контрольна робота, яка дала змогу об'єктивно оцінити рівень теоретичних знань і практичних умінь студентів. Результати цього етапу визначили початковий рівень компетентностей і окреслили напрями подальшої роботи.

Другий етап – формувальний – передбачав упровадження комплексу методів, прийомів і вправ, спрямованих на поглиблення теоретичних знань, розвиток умінь свідомо та доцільно використовувати лексико-фразеологічні одиниці у професійному мовленні, а також на формування аналітичного мислення, мовної креативності й комунікативних навичок студентів.

Метою експериментальної методики було перевірити її ефективність у процесі формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів шляхом оптимального добору принципів, підходів, методів, форм і засобів навчання, а також системи вправ і завдань з лексикології та фразеології української мови.

Розроблена методика передбачала поетапне формування компетентностей: мотиваційно-ціннісний етап – розвиток інтересу та усвідомленого ставлення до вивчення української мови; пізнавально-діяльнісний етап – формування навичок доречного використання лексичних і фразеологічних одиниць у мовленні; дослідницько-творчий етап – розвиток умінь творчого застосування мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях.

За визначеними критеріями (ціннісно-мотиваційним, когнітивно-професійним, особистісно-професійним, операційно-діяльнісним, дослідницько-креативним) визначено чотири рівні сформованості компетентностей: високий, достатній, середній та початковий.

Третій етап – контрольний – включав кількісний і якісний аналіз отриманих результатів, їх узагальнення та визначення ефективності розробленої методики.

Аналіз результатів початкового та прикінцевого зрізів експерименту дозволив простежити зміни у рівнях компетентностей студентів. У контрольній групі (КГ) спостерігалось незначне зменшення частки студентів із початковим рівнем (з 10 % до 6,4 %) та невелике збільшення частки студентів із достатнім (з 27,2 % до 29,3 %) і високим рівнями (з 16,4 % до 19,3 %), тоді як частка студентів середнього рівня залишилася майже незмінною. У експериментальній групі (ЕГ) зміни були більш помітними: частка студентів із початковим рівнем знизилася з 11,1 % до 2,1 %, середнього рівня – з 46,5 % до 18,05 %, водночас істотно зросла кількість студентів із достатнім рівнем (з 27,1 % до 42,35 %) та високим рівнем (з 15,3 % до 37,5 %).

Отримані результати свідчать про ефективність формувального етапу експерименту та підтверджують продуктивність розробленої методики, яка була

побудована на словоцентричному й текстоцентричному підходах. Застосування системи лексико-фразеологічних вправ, поєднаних із методами і прийомами навчання, сприяло різноаспектному збагаченню словникового запасу студентів, розвитку комунікативних умінь і якостей мовлення.

Отже, експериментальні дані дають підстави стверджувати, що запропонована методика формування лексикологічної та фразеологічної компетентностей є ефективною, раціональною та перспективною. Вона стимулює майбутніх учителів початкових класів до активного збагачення словникового запасу, оволодіння майстерністю слова, розвитку мовного смаку, лінгвістичної креативності та підвищення загальної культури мовлення.